

UOT 37.01

Günay Yediyarlı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

V SİNİFDƏ NAĞILLARIN SƏMƏRƏLİ TƏDRİSİ

Гюнай Едиярлы

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

O PREPODAVANII SKAZOK V V KLASSE

Gunay Yediyarli

State Pedagogical University of Azerbaijan

ABOUT TEACHING FIFTH GRADE TALES

Xülasə: Məqalədə ədəbiyyat dərslərində nağılların poetik janrları təhlilə cəlb edilir. Müəllif xalq nağıllarının bədii xüsusiyyətlərindən söz açaraq, onların məktəblilər tərəfindən qavranılması imkanlarına diqqət yetirir.

Açar sözlər: nağıl, tədris, şərq, qərb, standart, məzmun xətti, bacarıqlar, psixomotor, idraki, kommunikativ

Резюме: В статье анализируется поэтика жанров сказки на уроках литературы в V классах. Автор, повествует о художественных особенностях народных сказок и о важности восприятия их школьниками. В статье говорится об изучении поэтики сказок с помощью современных технологий. В статье нашли место такие сказки как "Мать-олениха", "Как люди нашли свою родину?" "Сказка о сироте Ибрагима", "Три брата", "Фея ручья" которые проходят в V классах.

Ключевые слова: сказка, преподавание, восток, запад, стандарт, содержательная линия, умения, психомоторный, познавательный, коммуникативный

Summary: The article is about teaching at the fifth classes of the literature poetics tale.. The author, who is the spirit of folk tales of the art features, it speaks to the importance of the adoption by the students. Here is taught about poetics tales with the help of modern training technology adoption as tales as "Mother deer", "How people found their own country?" "Orphan's tale of Abraham", "Three Brothers", "Fairy stream`s " which studied and referred in the Vth classes.

Key words: tale, teaching, east, west, standart, content line, skills, psychomotor, cognitive, communicativ

Nağıl xalq ruhunun daşıyıcısıdır. Şərq xalqları üçün bu janr xüsusilə əhəmiyyətlidir. Çünki o, xalq ruhunun, hiss və duyğularının ifadəçisidir. Qəlbində insani ləyaqət hissləri şölələnən insanlar böyük xariqələr yaratmaq gücünə malikdirlər. Nağıla “köhnəlmiş”, “arxaik” epitetləri yapışdırmaq, onu gözdən salmaq olmaz. Alman klassik fəlsəfəsinin ən böyük nümayəndəsi Hegel yazır: “Ruh hələ o dərəcədə mücərrədləşməmiş, təbii başlanğıcından ayrılmamışdır”. Bu, o deməkdir ki, bədii ədəbiyyatın aparıcı gücü olan ruhun ən tükənməz mənbəyi nağıl-

ların orta məktəbdə tədrisi hələ uzun illər aktual olaraq qalacaqdır.

Görkəmli şərqşünas alim Aida İmanquliyeva “Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri” kitabında şair Əmir ər Reyhandan aşağıdakı misalı gətirir.

Mən Şərqəm,

Mən allahın ilk yaratdıqlarının təməl daşıyam.

Və Şərqin necə böyük əzəmətə malik olduğunu qeyd edir. Bütün dinlərin şərq hadisəsi olduğunu nəzərə alsaq bu şeirin ifadə etdiyi mənanın dərinliyini də təsəvvür etmək çətin olmaz. [1. 67]

Filosof Səlahəddin Xəlilov “Şərqlə-Qərb” kitabında yazır: “Bəli, dünya bu gün bir sıra global problemlərlə üzləşmişdir. Qərb bu problemləri təkbaşına həll etmək iqtidarında deyil, onun Şərqlə ruhuna ehtiyacı vardır”.

Nağıllarda oxuyuruq: “Biri var idi, biri yox idi”. Bu misranın özü şagirdi düşündürmək üçün imkan verə bilər. Necə yəni biri var idi, biri yox idi? Görkəmli tənqidçi Südəbə Ağamalıyeva bu barədə yazır:

Biri vardı, biri yoxdu.

Nə imiş o bir?

Bəlkə gərək olan elə o var olan idi?!

Yoxun ardınca düzlər keçib dağlar aşdı.

Qarşısına ya div çıxdı, ya zülmət.

Bir dəyən tapılmadı ki, düşmə yoxun dalına

Olan birin - əlindəkinin qədrini bil.

O isə özünü inandırmışdı ki, olan həmişə olar. Bəlkə insanın xislətidir bu?! Niyə axtarıqlarımızı yerdə gəzirik, bir halda ki, böyük axtarıqlar göydən düşən üç alma ilə yekunlaşır. Onun bircəciyi də sənin olmur. Sənin olmayan o almalar sənə olmayacaqsansa...

Bəs niyə alma? Niyə xurma yox, heyva yox, nar yox, armud yox, məhz alma?! Niyə Qırmızıpapağın nənəsi meşədə, özü də tək yaşayırdı?! Niyə qızıcığaz meşədə ayı ilə yox, canavarla qarşılaşdı?”

Bu suallar nağılın necə möcüzəli, sirlərlə dolu bir janr olduğunu, onun poetikasının tədqiqatına böyük ehtiyac olduğunu sübut edir. Elə buna görə də nağıl janrının orta məktəbdə tədrisi olduqca vacibdir. Əgər sinifdə bu sual və nidalər ətrafında ciddi axtarıqlar getsə ədəbiyyat dərsinin çox maraqlı olacağına şübhə yeri qalmır [2, 119].

Südəbə xanım nağıl poetikasının daha dərin qatlarına nüfuz edərək yazır: “...nağıllar yaşayır, nağılla yaşayırıq. Əsas odur ki, hər kəs öz nağılını yaradıb yazsa bilsin. Əsas odur ki, “bu dünyanı nağıl bilib yaşayasan”. Deyirlər nağıl Şərqlə mahiyyətidir, ecazıdır. “Kəlilə və Dimnə”, “Qabusnamə”, “Min bir gecə”, “Cırtan”, “Ələddinin sehri çırağı”, Əlibaba və qırx quldur”. Yox, dünya başdan başa nağılmış elə”.

Südəbə Ağamalıyevanın “İşıqla doldurun ürəyinizi” adlanan bu məqaləsinin strukturu ənənəvi məqalə quruluşundan xeyli uzaqdır. O,

daha çox esseni xatırladır. Bəzən adi, cavabı olmayan suallar şəklində olsa da bu məqalədə nağıl poetikasının çox vacib problemlərinə toxunulur və mənəcə tək orta məktəb müəllimləri üçün deyil, həm də folklorşünaslar üçün çox maraqlı ola bilər. Müəllif nağılın bütün zamanlar üçün əhəmiyyətli olduğunu, yəni bu gün əhəmiyyətini zərrə qədər itirmədiyini söyləyir və onun gələcək nəsillər üçün də lazım olacaq fikrini müdafiə edir. “Bütün nağılların didaktik mündəricəsi eynidir: xeyir və şər, yaxşı əməl, pis əməl, gözütöxlük, tamah...”

...bu günün nağılları bu günü keçmiş edən nağıllar Qərblə Şərqlə sintezidir. Bu nağıllarda vaxtın sürəti daha itidir. Yaradıcı təxəyyülü artıran, intellekti güclü edən, fantaziyanın üfqlərini genişləndirən macərəçilik daha ağılabandır, məntiqi inandırıcılığı və bir də işığı çoxdur”.

Xalq ruhunun ifadəçisi olan folklor insanın qəlbini müqəddəs, ulvi duyğularla doldurur. Nağıllarda ifadə edilən təmiz hisslər dinləyiciyə və ya oxucuya qanad verir, onu ucaldır, mənəvi dünyanın sirli, soraqlı aləminə aparır. İnsanı ağılla bərabər duyğularla da idarə edir. Onu qurub yaratmağa təhrik edir. Bütün bunlara görə orta məktəbin aşağı siniflərində folklor nümunələri, xüsusilə nağıllar tədris olunur.

Milli kurikulum əsasında hazırlanmış V sinfin “Ədəbiyyat” dərslisi “Ana maral”, “Xalq öz vətəninə necə tapdı”, “Yetim İbrahim nağılı”, “Üç qardaş”, “Pəri bulağı” kimi nağıl və əfsanələr vermişdir. Müəllimlər üçün metodik vəsaitdə şagird oxusunun inkişaf və mərhələlərini müəyyənləşdirmək üçün “Allahla şükür edən şikəst”, “Güllələr əfsanəsi”, “Qaranquş əfsanəsi”, “Şir və tülkü”, “Ayı və qarışqa” nağılları və nağıl üslubunda yazılan bədii əsərləri də nəzərə alsaq belə bir fikir söyləyə bilərik ki, xalq ruhunun tərbiyəvi gücünün nə qədər böyük olduğunu V sinif dərslərinə müəllimləri dərindən dərk etmişlər.

Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil konsepsiyasında göstərilir ki, təhsil insanın, ailənin, cəmiyyətin və dövlətin marağına cavab verməlidir. O, ümumbəşəri dəyərlərə malik olmalı, dünyəvilik, sistemlilik, demokratiklik və s. kimi prinsiplərə əsaslanmalıdır. V sinif ümumi təhsilin başlanğıcı, ilk pilləsidir. Kurikulum sənədində əsas təhsil üzrə ümumi təlim nəticələrində göstərilir ki, şagird orta məktəbi bitirdik-

dən sonra bir sıra bacarıqlara yiyələnməlidir. O cümlədən öz fəaliyyətində əxlaqi-mənəvi, hüquqi etik, estetik dəyərlərə, vətəndaşlıq mövqeyinə malik olduğunu nümayiş etdirməyi bacarmalıdır. Bu bacarığa yiyələnmək üçün əsas təhsil pilləsində tədris olunan ədəbiyyat fənninin qarşısında mühüm vəzifələr durur. Kurikulum sənədində göstərilir ki, bu fənn şagirdləri ədəbiyyatın söz sənətkarlığı əsasında təşəkkül tapmış şifahi və yazılı yaradıcılıq nümunələrini özündə birləşdirən incəsənət növüdür. O, şifahi və yazılı ədəbiyyat nümunələri vasitəsilə sözə və söz sənətinə həssas münasibət yaratmaq vərdişləri formalaşdırır. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinə dair zəruri biliklərin mənimsənilməsinə təmin edir. Dövlət sənədi olan kurikulum qarşıya qoyur ki, şagird sonda aşağıdakı bilik və bacarıqlara yiyələnsin:

1. Şifahi və yazılı ədəbiyyatın oxşar və fərqli cəhətlərini, şifahi ədəbiyyat nümunələrinin xarakterik xüsusiyyətlərini konkret nümunələrlə izah etsin, müqayisələr apararaq öz fikirlərini əsaslandırсын.

2. Cəmiyyət və insan həyatında ədəbiyyatın rolunu və əhəmiyyətini şərh etsin və bununla bağlı şəxsi fikir və mülahizələrini irəli sürsün.

3. Ədəbi nümunələri, onların məzmununa uyğun ifadəli oxuya bilsin, mətni qüvvətləndirən söz və ifadələri seçə bilsin.

Kurikulum sənədində ədəbiyyat tədrisi zamanı qazanılmalı olan digər bacarıqlar da tələb olunur. Lakin bizim üç bölmədə ümumiləşdirdiyimiz bu tezislərin nağılların tədrisinə daha çox uyğun gəldiyi qənaətindəyik [3, 56].

Məlumdur ki, təhsil kurikulumu iki yerə bölünür. Fənyönlü və şəxsiyyətönlü. Fənyö-

nümlü kurikulumlar məzmun etibarilə elm sahəsini, onun mükəmməl anlayışlar sistemini əhatə edir. Bilavasitə həmin anlayışların məzmununun mənimsənilməsinə xidmət edir. Belə kurikulumların keyfiyyətində biliklərin həcmi əsas yer tutur. Məsələn, şagird nağılın neçə növ olduğunu, bu növlərin hansı xarakterik xüsusiyyətlərə malik olduğunu öyrənir. Müəllimin təkrar-təkrar verdiyi suallar da həmin məqsədə xidmət edir. Nağılı kimlər araşdırır. Hansı jurnalda kimin məqaləsi nəşr olunub? Nağılın personajları kimlər ola bilər? Bu suallar da fundamental biliklərin daha da dərinləşməsinə xidmət göstərir. Lakin belə dərslərdə şagird praktik vərdişlər qazana bilmir. Fənnin elmi potensialı artır. Məlumatlılıq çoxalır, praktik bacarıqlar yaranmır. Şagirdə lazım olmayan fundamental biliklər verilir. Burada müəllimin rolu həddindən artıq çoxalır, şagird passiv olur. Bilikləri hazır şəkildə müəllimdən qəbul edir. Elə buna görə də az vaxt keçdikdən sonra qazanılan biliklər unudulur. Praktiki olaraq müəllimin toplayıb sifə gətirdiyi elm hədəf gedir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və aktuallığı.

Şəxsiyyətönlü kurikulumlarda həyati bacarıqlara üstünlük verilir. Şagird bir neçə folklor janrının içindən nağılı seçə bilər [3, 327]. Onun poetikasını dərhal müəyyənləşdirir. Belə kurikulumlarda şagirdin əqli inkişafı, onun şəxsi bacarıq və vərdişləri ön plana çıxır. Laylanı bayatıdan, nağılı dastandan, atalar sözünü məsələdən ayırmaq onun üçün adi bir vərdişə çevrilir.

Problemin elmi yeniliyi. Belə kurikulumlar interaktiv məzmununa görə də seçilir. Təlimin məzmunu, təlimin strategiyası, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi fənnin strukturunu müəyyənləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Aida İmanquluyeva. Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri. Bakı: Elm, 2003.
2. Ağabalayeva S. İşıqla doldurun ürəyiniz // Azərbaycan, 2012, № 3
3. Mehdiyev R. Azərbaycan tarixi, İrs və müstəqillik. Bakı, 2004.
4. Xəlilov S. Şərq və Qərb. Azərbaycan universitetinin nəşriyyatı. Bakı, 2004.

E-mail:yediyarli_g@mail.ru

Rəyçilər: *filol.ü.elm.dok. prof. Zahid Xəlilov, dos. Yaqub Babayev*

Redaksiyaya daxil olub: 05.03.2018